

מיטת עור הקשור למסגרת.

אמר רבי ירמיה אמר רבי יוחנן: דרגש
סירונו מתוכו, יש נקבים במסגרת העץ
 [ארוכות המיטה], ותוחבים את רצועות העור
 בתוך הנקבים, ומותחים את העור ועונבים
 לצד החיצון, ואין מרכיבין את העור על גבי
 העץ. **מטה — סירונו מעל גבה,** מיטותיהם
 היו עשויות ממסגרת עץ [מלבן], שהן שתי
 ארוכות לאורך המיטה, ושתי קצרות לרוחב,
 והיו מסרגין חבלים מארוכה לארוכה מצד
 זה לצד זה, והחבלים סובבו את העץ, וכיסו
 את העץ, ועל החבלים [או על בגד, מזון,
 שעל החבלים] היו ישנים.

והגמרא מביאה משנה, להוכיח שהחבלים
 לא סבבו את העץ, וקשה על רבי יוחנן.

“פשוטי כלי עץ” הם כלי עץ שטוחים, שאין
 להם בית קיבול, ולכן הם אינם מקבלים
 טומאה. אבל אם הם עשויין להשתמש בהם
 כך, הרי הם מקבלין טומאה בגמר מלאכתן,
 או משעת מחשבתו של האדם להשתמש
 בהם כך. ובמשנה המובאת בגמרא, מבואר
 מה נקרא גמר מלאכה בעצי מסגרת המיטה,
 שהם “פשוטי כלי עץ”.

מיתבי ממה ששינונו במשנה: כלי עין,
מאימתי מקבלין טומאה? המיטה והעריסה
של תינוקת — משישופב, שישפשף אותם
בעור הדג להחליקם ליפותם.

ואי מטה היא מסורגת מעל גבה, והחבלים
 מכסים את העץ, **למה לי שיפת עור הדג,**

הלא אין העץ ניכר ואין צריך ליפותו?!

וחזורת בה הגמרא ממה שאמר רבי יוחנן
 שמטה סירונו מעל גבה.

אלא, הא והא, בין דרגש ובין מטה, סירונו
מתוכו, וההבדל ביניהם הוא, **מטה אעולי**
ואפוקי, מכניס ומוציא החבלים **בבזיוני,**
 בנקבים שבתוך העץ מעבר לעבר, וכך סורג
 את חבליה, ואילו **דרגש — אעולי ואפוקי**
באבקתא, לולאות הקשורות בעץ, ובלולאות
 אלו מכניסין רצועות היוצאים מן העור, כמו
 שאמר רבן שמעון בן גמליאל, שמתיר
 קרביטיו.

אמר רבי יעקב אמר רבי יהושע בן לוי:
הלכה כמו רבן שמעון בן גמליאל. שמתיר
 קרביטיו.

הגמרא מוסיפה עוד הלכה בהלכות כפיית
 המיטה.

אמר רבי יעקב בר אמי: מטה שאינו יכול
לכופה [להופכה] מפני שנקליטה יוצאין,
 שבשתי צידי המיטה — לראשה בולט עץ,
 וכן למרגלותיה, ומחוברין ביניהם בעץ
 שלישי, ועליו פורסין כילה, לצניעות או
 להגן מפני זבובים, **זוקפה מרימה על צידה**
לצד הראש או לצד הרגלים, ודיו ומספיק
בכך.

כלומר: אף שהלכה כרבן שמעון בן גמליאל
 בדרגש, מודה הוא לתנא קמא, שאם אי
 אפשר לא להתיר ולא לכפות, דיו בזקפה.

שמיועדת לכלים, אבל דרגש צריך לזקפו מפני
 מראית עין. [והטעם שאין כופין יבואר בגמרא].

אין צריך אפילו לזקוף, כתבו היד רמ"ה ותוס'
 הרא"ש וחיידושי רבינו יונה, שההבדל פשוט,
 מטה המיועדת לכלים, כליה מוכיחים עליה

ויישן לו במיטה אחרת.

ומוציא⁽⁸⁾ את העם למלחמת הרשות על פי בית דין של שבעים ואחד.

מתניתין

המשנה ממשיכה לבאר את דיני המלך ואת זכויות המלך.

ופורין⁽⁹⁾ גדרות של אחרים לעשות לו [ולאוכלוסין שלו⁽¹⁰⁾] דרך קצרה, כדי להגיע מביתו לשדהו ולכרמו, ואין ממחה בידו.

9. מפשטות לשון המשנה משמע שמדובר בשעת מלחמה, שהרי הרישא של המשנה והסיפא אמורים במלחמה. וכן כתב הרמב"ם (שם הלכה ג').

והיד רמ"ה הבין בדעת רש"י [וכן הלחם משנה (שם)] שמותר לעשות כן בכל עת ובכל זמן.

והקשה על רש"י: איך יתכן לומר על כך שאין לה שיעור, האם יקח כמה שירצה, ועוד שלא מסתבר שיקח לעצמו משדות אחרים.

ומבאר כדעת הרמב"ם שאם הגדר מעכו מלעבור למלחמותיו אי נמי לכל היכי דבעי אינו צריך להדר ללכת בדרך אחרת, אלא יכול לעבור לפי דרכו, בלי שיעור היינו שאינו צריך להצטצטם לעבור אחד אחד.

אבל אסור לו לתפוס שדות אחרים בקביעות. אבל מדברי הרשב"ם (בבא בתרא צט ב) משמע שסובר כדעת רש"י, ומבאר שההיתר לקחת שדות אחרים הוא ממה שאמרה התורה: "לבלתי רום לבבו מאחיו" ודרשן חכמים: — גדלהו משל אחיו.

ומדברי התוס' (ד"ה מלך) גם משמע שסברו כדעת רש"י, שהרי מתרצים כמה תירוצים על כרם נבות, ומשמע שמותר למלך לקחת שדה וכרם.

10. כן כתב רש"י במסכת בבא קמא (ס' ב'), וכאן ובמסכת יבמות (עו ב) לא כתב כן.

8. וזה לשון הרמב"ם: "אין המלך נלחם תחלה אלא מלחמת מצוה, ואי זו מלחמת מצוה: זו מלחמת שבעה עממים ומלחמת עמלק, ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם. ואחר כך נלחם מלחמת הרשות — והיא המלחמה שנלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו. מלחמת מצוה אינו צריך ליטול בה רשות בית דין, אלא יוצא מעצמו בכל עת, אבל מלחמת הרשות אינו מוציא העם בה, אלא על פי בית דין של שבעים ואחד."

וכתב הכסף משנה (פרק ה' מהלכות מלכים הלכה ב') שמדוייק מלשון המשנה "למלחמה הרשות", שרק למלחמת הרשות צריך של שבעים ואחד, אבל למלחמת מצוה, לא צריך, כמו שכתב הרמב"ם.

ועוד משמע מלשון הרמב"ם שרק במלחמת מצוה כופה את העם לצאת, ובמלחמת רשות אינו כופה, רצון לומר שהבית דין הם הנותנים לו רשות, והם מייצגים רצון העם.

ובחידושי הר"ן מבאר, שמשנתנו מונה מעלות המלך, ועיקר ההדגשה היא שמוציאים ומכניסים למלחמות רשות. ודרך אגב אומרת המשנה שצריך רשות מסנהדרין [ולכן מקשה הגמ' תנינא חדא זימנא]. ואין לפרש שעיקר החידוש במשנה הוא שצריך רשות סנהדרין, שאם כן אינו מעלה למלך אלא שפלות.

ולכאורה משמע, שסובר שכופה את העם לצאת למלחמת רשות. ולדבריו צריך ביאור, למה הוצרך לבית דין, ומהי הרשות שנותנים לו, הרי יכול לכפות.

דרך המלך — אין לו שיעור. (11)

וכשיוצאין למלחמה, כל העם בוזזין משלל האויב ונותנין לו, והוא המלך נוטל חלק בראש, נוטל מחצית מהשלל, ובורר לו לחלקו את החלק היפה.

גמרא

מקשה הגמרא: הרי תנינא חדא זימנא דין זה כבר נשנה במשנתנו [ב א]: אין מוציאין למלחמת הרשות אלא על פי בית דין של שבעים ואחד.

ומתרצת הגמרא: שם נשנה דין זה בתוך כל הדברים הצריכים בית דין של שבעים ואחד, ואילו כאן, אידי כיון דתנא כל מילי דמלך, זכויותו ודיניו, לכן תנא נמי שהמלך מוציא למלחמת הרשות רק על פי הסנהדרין של שבעים ואחד.

כתוב בספר שמואל א (פרק ח) שבני ישראל

ביקשו משמואל שימליך עליהם מלך, ושמואל פירט להם את כל זכויות המלך:

“וזה יהיה משפט המלך אשר ימלוך עליכם: את בניכם יקח, ושם לו במרכבתו ובפרשיו, ורצו לפני מרכבתו. ולשום לו שרי אלפים ושרי חמישים. ולחרוש חרישו, ולקצור קצירו, ולעשות כלי מלחמתו וכלי רכבו. ואת בנותיכם יקח לרקחות ולטבחות ולאופות, ואת שדותיכם ואת כרמיהם וזיתיכם הטובים יקח ונתן לעבדיו, וזרעיכם וכרמיכם יעשור ונתן לסריסיו ולעבדיו, ואת עבדיכם ואת שפחותיכם ואת בחוריכם הטובים ואת חמוריכם יקח ועשה למלאכתו, צאנכם יעשור, ואתם תהיו לו לעבדים”.

נחלקו אמוראים ותנאים בדבר זה. יש סוברים שהם “זכויות המלך”, ויש סוברים שאין למלך כל כך הרבה זכויות, אלא ששמואל הנביא אמר כן “כדי שתהא אימת המלך על העם”.

ולפי גירסא אחת: (12) “כדי ליראם

רבי נחמיה סובר: “כדי לאיים עליהם”. ורש”י סובר שאי אפשר לגרוס כן, שהרי בכריתא נשנית דעת רבי נהוראי, ורבי נהוראי הוא רבי נחמיה.

ולכן אין רש”י גורס גירסא זו. ועיין בהגהת יעב”ץ.

כתב היד רמ”ה, שהדעה הסוברת שאין מצוה להעמיד מלך, דורשת כן ממה שאמרה התורה: “ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים”, הרי שהתורה כתבה כן בלשון אם תהיה לכם תרעומת ותרצו להידמות לגוים, שלא מסתבר שהתורה תצווה מצוה לבני ישראל לעשות כחקות הגוים.

11. לשון הרמב”ם (שם): ודרך המלך אין לה שיעור, אלא כפי מה שהוא צריך, אינו מעקם הדרכים מפני כרמו של זה או מפני שדהו של זה, אלא הולך בשוה ועושה מלחמתו”.

12. רש”י — לפי המהרש”א — אינו גורס גירסא זו, כי לפי גירסא זו, סובר רבי יהודה שאין מצוה להעמיד מלך, אלא אמרה התורה שאם ירצו ויבקשו מלך, יכולים למנות עליהם מלך, ושמואל רצה למונעם. ולכן, בדברי רבי יהודה אי אפשר לגרוס כן, שהרי רבי יהודה סובר: שלש מצוות נצטוו וכו’ שמצוה להעמיד מלך. ולפי גירסא זו שהיא גירסת הילקוט שמעוני, סובר רבי יהודה שאין מצוה להעמיד מלך, ואילו

רבי יהודה אומר, לא נאמרה פרשה זו אלא כדי לאיים עליהם, שנאמר "שום תשים עליך מלך" — שתהא אימתו עליך.

וכיון שהביאה הגמרא את דברי רבי יהודה, לגבי זכויות המלך, היא ממשיכה ומביאה ראיה שרבי יהודה סובר שמצוה להעמיד מלך⁽¹³⁾. [והברייתא תבואר בהמשך].

וכן היה רבי יהודה אומר: שלש מצוות נצטוו ישראל שיקיימו אותן בכניסתן לארץ ישראל. האחת, להעמיד להם מלך⁽¹⁴⁾. והשניה, להכריז זרעו של עמלק. והשלישית, לבנות להם בית הבחירה אשר יבחר ה' לשכן שמו שם⁽¹⁵⁾.

רבי נהוראי אומר: לא נאמרה פרשה זו משום מצוה, אלא כנגד תרעומתן⁽¹⁶⁾. שנאמר "ואמרת אישימה עלי מלך".

והיינו, רבי נהוראי סובר שאין מצוה

ולבהלם, כלומר, כדי שיתחרטו על בקשתם להעמיד עליהם מלך, כמו שאמר שמואל הנביא (שם): "וזעקתם ביום ההוא מלפני מלככם אשר בחרתם לכם, ולא יענה ה' אתכם ביום ההוא".

אמר רב יהודה אמר שמואל: כל האמור בפרשת מלך — מלך מותר בו, והם "זכויותיו".

רב אמר: לא נאמרה פרשה זו כדי להתיר למלך כל הדברים האלו, אלא, שמואל הנביא אמר להם כך רק כדי לאיים עליהם, שיקבלו עליהם אימת המלכות, כמו שנאמר "שום תשים עליך מלך" ודרשינן, שתהא אימתו עליך.

מחלוקת אמוראים זו, היא כמו מחלוקת תנאי.

וכמו ששינינו בברייתא: רבי יוסי אומר, כל האמור בפרשת מלך — מלך מותר בו.

13. והמהרש"א [בפירושו השני] גורס: "על ידו", ומבאר: לפי שבקשו כן משמואל ששפט את העם ומאסו בו, וכן נאמר שם: "וירע הדבר בעיני שמואל וגו' ויאמר ה' אל שמואל וגו' כי לא אותך מאסו כי אם אותי וגו'".

14. המהרש"א מבאר: "כנגד התרעומת" שלא היה להם לבקש מלך ככל הגוים ששמע שרצונם בנימוסי מלכות אלא שופט שישפטם בדין תורה.

ולפי זה מבואר המשך הגמרא שעמי הארץ לא ביקשו כהוגן.

והקשה הערוך לנו וכן המלבי"ם (שם), הרי גם הזקנים אמרו "ככל הגוים"? והמהרש"א נזהר מקושיא זו, עיין שם מה שמפרש הכתובים.

13. כן פירש התורת חיים לשיטת גירסת רש"י.

14. ומקשה בספר החינוך (מצוה תצ"ג): "איך יחשוב זאת המצוה מן הנוהגות לדורות, והלוא משנמשח דוד המלך נסתלקה זאת המצוה מישראל שלא יהיה להם למנות עוד מלך כי דוד וזרעו נשיאים עליהם, לעד כי יבוא שילה שיהיה מזרעו".

ומתוך: "שענין המצוה אינו למנות מלך חדש בלבד וכו' [אלא] להעמיד המלוכה ביד היורש ולתת מוראו עלינו".

15. ובתוספתא יש המשך בברייתא זו, אחרי דברי רבי יהודה שמצוה למנות מלך כתוב שם: אם כן למה נענשו בימי שמואל. אלא לפי שהקדימו על ידן.

ככל הגוים, ושפטנו מלכנו, ויצא לפנינו".

שלש מצוות נאמרו בתורה, שמצוה לקיימן רק לאחר הכניסה לארץ ישראל. ואלו הן:

א. להעמיד מלך [לדעת הסובר שהוא מצוה], שאמרה תורה (דברים יז): "כי תבוא אל הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך, וירשתה, וישבת בה. ואמרת אשימה עלי מלך".

ב. להכרית זרעו של עמלק, שאמרה התורה (שם כ"ה): "והיה בהניח ה' אלהיך לך מכל אויבך מסביב, בארץ אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה לרשתה, תמחה את זכר עמלק".

ג. בנית בית המקדש, ושאמרה התורה (שם י"ב): "ועברתם את הירדן וישבתם בארץ אשר ה' אלהיכם מנחיל אתכם והניח לכם מכל אויביכם מסביב וישבתם בטח, והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם בו לשכן שמו שם, שמה תביאו עולותיכם וזבחיכם".

תניא [אידך] שנינו בבביתא [אחרת]: רבי יוסי [יהודה] אומר: שלש מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ: להעמיד להם מלך, ולהכרית זרעו של עמלק, ולבנות להם בית הבחירה.

וממשיכה הבריייתא הזאת ואומרת: ואיני יודע איזה מהן תחילה.

כשהוא אומר במלחמת עמלק "כי יד על כס יה, מלחמה לה' בעמלק", מהקדמת ה"כס", הוי אומר, להעמיד להם מלך — נצטוו תחילה.

וראיה לדבר, כי אין "כסא", אלא מלך.

להעמיד מלך, ומה שאמרה התורה (דברים יז) "כי תבוא אל הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך וירשתה וישבת בה, ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי. שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו", ונתורה כותבת שם דיני המלך], הוא רק מפני שגלוי וידוע לפני הקב"ה שסופם לבקש מלך, ויבואו בתרעומת על הנביא לבקש, לכן כתבה התורה, שאם יבקשו — צריך להיות המלך "אשר יבחר ה' אלהיך בו", ושאר דיני המלך.

כתוב בספר שמואל (שם): "ויתקבצו כל זקני ישראל ויבאו אל שמואל המצפתה, ויאמרו אליו: הנה אתה זקנת, ובניך לא הלכו בדרכיך, עתה שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים". וכתוב שם, שהיה הדבר רע בעיני שמואל, והתפלל אל ה', ויאמר לו ה': לא אותך מאסו!", "ועתה שמע בקולם, אך כי העד תעיד בהם, והגדת להם משפט המלך".

ואמר להם שמואל משפט המלך כנ"ל, "וימאנו העם לשמוע בקול שמואל, ויאמרו: לא! כי אם מלך יהיה עלינו, והיינו גם אנחנו ככל הגוים, ושפטנו מלכנו, ויצא לפנינו, ונלחם את מלחמותינו" [ולא בטחו בקדוש ברוך הוא — יד הרמ"ה].

ומשמע, שהזקנים ביקשו מלך לשפוט ולרדות במסרבי המשפט, והעם ביקשו מלך לצאת למלחמות.

[תניא]: רבי אליעזר [ברבי יוסי] אומר: זקנים שברור, בהוגן שאלו, ביקשו, שנאמר "תנה לנו מלך לשפטינו". אבל עמי הארץ שבהן — קלקלו. שנאמר "והיינו גם אנחנו

אמר ריש לקיש: בתחילה⁽¹⁸⁾ של מלכות שלמה — מלך שלמה על העליונים השדים⁽¹⁹⁾ [בגמרא מגילה ועל התחתונים]. והראיה שמלך על העליונים: שנאמר "וישב שלמה על כסא ה'".

ולבסוף ואחר כך מלך רק על התחתונים על כל העולם כולו. שנאמר "כי הוא רודה בכל עבר הנחר, מתפסח ועד עזה".

ואיך משמע מפסוק זה שמלך על כל העולם כולו.

חולקים בכך רב ושמואל. חד אחד משניהם אמר: תפסח היא בסוף העולם בקצה אחד, ועזה היא בסוף העולם בקצה השני. וחד אמר: תפסח ועזה — בהדי הדדי הוו יתבי קרובים זו לזו. וכשם שמלך על תפסח ועל עזה, כך מלך על כל העולם כולו, ופירוש הפסוק הוא: כי הוא רודה בכל עבר הנחר כמו שרודה מתפסח עד עזה.

ולבסוף ואחר כך, לא מלך על כל העולם, אלא על ישראל, שנאמר "אני קהלת [כיניו

שנאמר "וישב שלמה על כסא ה' למלך". הרי ש"כסא ה'"⁽¹⁷⁾ וכן "כס יה", הוא כסא המלוכה. וכך אמר הכתוב: כי יד על כס יה, לאחר שישב המלך על כסא המלוכה של עם ישראל, אז תהיה מלחמה לה' בעמלק.

ועדיין איני יודע, אם לבנות להם בית הבחירה תחלה, או להכרית זרעו של עמלק תחלה. כשהוא אומר בפרשת בנין בית הבחירה "והניח לכם מכל אויביכם, וגו', והיה המקום אשר יבחר ה', וגו'", הרי אומר: להכרית זרעו של עמלק — תחילה.

וממשיכה הברייתא: וכן בדוד הוא אומר "ויהי כי ישב המלך דוד בביתו, ויה' הניח לו מסביב", ואחר כך כתיב "ויאמר המלך אל נתן הנביא: ראה נא! אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים יושב בתוך היריעה". והיינו, שביקש דוד רשות לבנות בית הבחירה, אחרי שהיה לו מנוחה מאויביו, ואמר לו הנביא כי בנו שלמה יבנהו.

ואגב שהביאה הגמרא את הפסוק "וישב שלמה על כסא ה'", מביאה הגמרא גם את דרשת ריש לקיש לגבי שלמה.

ואף שמלחמותיו כתובים אחרי שביקש לבנות בית הבחירה, צריך לומר שאין מוקדם ומאוחר בתורה, ועיין במלבי"ם תחילת פרק ז'.

18. היד רמה מפרש: בתחילה — קודם שנשא את בת פרעה, ולבסוף — לאחר שנשא אותה. וכן מבאר את המשך דברי ריש לקיש: "ולבסוף", כלומר, שלא חזר בו.

19. כן פירש רש"י במסכת מגילה (י"א ב). וזה לשון היד רמ"ה: "על העליונים — מלאכים

17. כן מפרש המהרש"א, וזה היה אחרי שהניח ה' לדוד מכל אויביו מסביב. ולשון זה הכתוב בדוד (שמואל ב ז) בבקשתו מנתן הנביא שרצונו לבנות את בית המקדש: "וה' הניח לו מסביב" הוא הלשון שנאמר במלחמת עמלק: "בהניח לכם ה' אלהיך מסביב". וכתוב שם בשמואל (ב') ח') שדוד ניצח את אויביו ושר צבאו יואב הכה את אדום, ואמרו חז"ל בבבא בתרא שהכוונה לעמלק.

ועיין שם בפסוק י"ב שנאמר שדוד הקדיש לה' שלל האויב "מעמלק".

מאן דאמר לא הדר, כך היה סדר מלכותו: מלך, והדיוט. בתחילה היה מלך, ולבסוף הדיוט. ומאן דאמר הדר, הסדר הוא כך: מלך, והדיוט, ומלך.

שינונו במשנתנו: פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו, דרך המלך אין לו שיעור. וכל העם בוזזין ונותנין לו והוא נוטל חלק בראש.

הגמרא מבארת איך חולקים שלל האויב, ומנין נלמד דבר זה.

תנו רבנן: אוצרות מלכים שנקחו שלל — הם כולם למלך. ושאר ביזה שבוזזין, מחצה למלך ומחצה לעם.

אמר ליה אביי לרב דימי, ואמרי לה ויש בני ישיבה שמסרו שאמר כן אביי לרב אחא: בשלמא אוצרות מלכים הן למלך, מפני שאורחא דמילתא, כך היא הדרך הנאותה, שאוצרות מלוכה שייכים למלך. אלא, שאר ביזה שבוזזין — שהיא מחצה למלך ומחצה לעם, מנלן, מנין נלמד דבר זה?

אמר לו רב דימי: מהא דכתיב בספר דברי הימים (א כט) בשלמה המלך:

[דברי הימים א כט] "וימשהו לה' לנגיד כא-א ולצדוק לכהן", ונדרוש כך: מקיש, משווה הכתוב נגיד, מלך, לצדוק, הכהן הגדול.

לשלמה] הייתי מלך על ישראל, וגו'".

ולבסוף ואחר כך, לא מלך על כל ישראל, אלא על ירושלים. (20) שנאמר "דברי קהלת בן דוד מלך בירושלים".

ולבסוף ואחר כך, לא מלך אפילו על ירושלים, אלא על מטתו, שנאמר "הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה".

ולבסוף ואחר כך, לא מלך אפילו על מטתו, אלא על מקלו. (21) שנאמר "הגדלתי מעשי בניתי לי בתים וגו' וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם, לא מנעתי את לבי מכל שמחה וגו' וזה היה חלקי מכל עמלי".

"זה חלקי", הוא המקל אשר נשאר בידו, לפי שהשליכו אשמדאי, ראש השדים, מכסאו.

רב ושמואל חולקים בדבר זה. חד אחד משניהם אמר כריש לקיש, ש"זה חלקי" הוא מקלו. וחד אמר: גונדו טליתו [או כלי חרש ששותין בו מים].

שואלת הגמרא: האם הדר, חזר שלמה בסוף ימיו למלכותו, או לא הדר? (22)

גם בזה חולקים רב ושמואל. חד אחד משניהם אמר: הדר, וחד אמר: לא הדר.

מושלים, היינו, שרק נשארה לו ממשלה מועטת, כמו שהובטחו מלכות בית דוד: "לא יסור שבט מיהודה".

22. לדעת המהרש"ל בהגה"ה במסכת גיטין, דיון הגמרא הוא, האם חזר למלך אף על העליונים.

ורוחות השוכנים במדור העליון, כלומר, שהיה גזר עליהן גזירה והן מקיימין אותה".

20. היד רמ"ה מפרש: שמרדו בו שאר בני ישראל.

21. ה"עיון יעקב" מפרש: מקל הוא סמל לשבט